

E.Vilde nim.Tallinna Pedagoogiline Instituut.
Pedagoogika ja psühholoogia kateeder.

Meeli Toome aastal 1971.a. - Rapla Kihelkonna Rahvakoolid 19.saj.
töödest väljavote.

KOOLIVÕRGU KUJUNEMINE RAPLA KIHELKONNAS 19.SAJANDIL

Esimese tõuke uue rahvakoolide võrgu kujunemiseks Eestimaal andis 1816.a. talurahvaseadus.Kogukonnalt nõuti ühe kooli ehitamist ja ülalpidamist iga 1000 inimese kohta.

Rahvahariduse teenistuses oli kohustuslik kodukool,kus laps pidi oma vanemalt omandama lugemisoskuse ja katekismuse ning ükskordühe tundmise.Laste kodust õppimist käisid kontrollimas küla ja kihelkonnaloetajad ning Rapla kirikuõpetaja .Külaloetajaks oli vanemad küla peremehed.Kihelkonnaloetajatena mäletatakse Käära Jüri Raplast ja Ranna Jaaku Hagudist,kes kaks korda igal aastal olevat lapsi " katsunud"Kirikuõpetaja käis 2-3 aasta tagant korra.Kirikust teatati,millisesse külla loetaja tuleb.

Aatatel 1838-1864 oli Raplas kirikuõpetajaks Eduard Haller. Lapsi loetamise käies on ta neid,kes hästi ei osanud,pannud põl - vilil või peksnud vastu kõrvu.Juustest tutistamine olnud päris tavaline nähtus.Iga laps ,kes laua ette lugema tuli,pidi pastori põlvede ümbert kinni hakkama.

Järgmine kirikuõpetaja Carl Eduard Malm,kes töötas Rapla koguduses 1864-1901 omas suuremat huvi ja tahtet lahendada hariduselu küsimusi.Tema koostatud koolilugemik" Laulud ja Loud"on üks paremaid eelmise sajandi õpikuid .Lugemiku I -II osa ilmus trükist 1874.aastal.Nõudmine selle järele oli suur,nii et 1886.a.ilmus 9 trükk.

Esimene hariduskolle Rapla kihelkonnas tekkis köster Ludvig Karelli käe all.Karell pidas siin köstri ametit 42 aastat 1829-1871.Ta õpetas need leeripoisid ja tüdrukud lugema,kellel kodus õpetamises sellest vajaka oli jäänud.Leer kestis 2 kuud, 1 kuu kevadel ja 1 kuu ~~kevadel~~ sügisel.Kes leeriaja jooksul lugemist kätte ei saanud,jäeti kinni järgmiseks leeriks.Karell oli andnud minimaalselt õpetust ka kirjutamise kohta ja pannud leerilapsed mitmehäälselt laulma.Peale leeriaega võinud andekamad noored õppida köstriks.Nendest köstriõpilastest olevat saanud esimesed rahvakoolide õpetajad.

Alles sajandi viiendal kümnendil tekkisid esimesed koolid.Need asutati mõisnike poolt.Selleks sundisid kirikut ja mõisnikkonda majanduslikud ja poliitilised põhjused ,40 -ndate aastate talurahvarahutused ja usuvahetusliikumine.Mõisnikud lootsid kooli kaudu rahvast vaimselt mõjutada .

Kirjandusmuuseumi materjalides on märgitud,et esimene kool Rapla kihelkonnas oli Järvakandi mõisakool, mis asutati 1841.a. Ta tegutses 1849 aastani.

Samast allikast saame teada kooli avamise kohta Kalbus 1844.a.Õppetöö toimus vanas kõrtsihoones,õlgkatuse ja peakivist korstnaga puumajas.

1845.a. hakkasid kooliharidust saama ka Ohekatku mõisakogukonna lapsed.Koolimajaks valiti Rõue kõrtsihoone,kus õppetööd alustati aasta viimasel kuul.

Esimene koolmeister oli Mats Hansu p. U u s.. Parun koolitas teda omal kulul Ataste seminaris 3 aastat (1842-1845)

Kooli tulevad lapsed ei osanud lugeda. Esimesel talvel õpiti tähtede tundmist ja lugemist, rehkendamist, laulmist ja usu - õpetust, kevade poole ka kirjutamist. Kolmanda jao lapsed õppisid lisaks veel eelpool nimetatule maateadust, noodi tundmist ja saksa keelt. Lapsi oli koolis umbes 20

Õppeaasta algas sügisel siis, kui lapsed vabanesid karja hoidmisest. Kevadel lõppes koolitöö lihavõttepühiks, mõnikord hiljem.

Ohekatku mõisakool tegutses 1860 aastani.

Kuni 1860 ndate aastateni töötas Rapla kihelkonnas 3-4 kooli.

Koolis õpetati lugemist, piiblilugu, katekismust ja kirikulaulu. Koolid alustasid tööd selleks kohandatud vanades hoonetes, Kodilas Kalbus, Ohekatkus näiteks endistes kõrtsides. Kõrtsi joogisaal oli koolitoaks. Selle keskel asetses pikk laud, kahel pool pingid.

1856 aasta Eestimaa talurahvaseaduses nähti ette tihedama koolivõrgu kujundamist: avada kool iga 300 täiskasvanu kohta. 1860.a. töötasid varem tekkinud koolidest ainult kaks: Kalbu ja Kodila koolid. Kodila kool töötas ainsana pidevalt oma tekkimise algusest peale.

1866 aasta kogukonna korraldusega piirati mõisnike omavoli. Valla juhtimise õigused anti valla volikogule. Koolielu organisatsioonilisi küsimusi hakkas lahendama vald. Kirikule jäi koolide järelevalve.

1867 aasta uuele kooliseadusele vastavalt hakati koole nimetama mõisa - või vallakoolideks sõltuvalt kooli ülalpidajast.

60-ndail aastail Rapla kihelkonnas töötavad ja hiljem avatud koolid läksid valdade ülalpidamisele. Ainult K a l b u kool töötas Kehtna mõisa kulul kuni 1889 aastani.

Vallad ehitasid koolimaju ja avasid uusi koole.

1867. aastal valmis Valtus Kooli- ja vallamaja ning detsembrikuus algas seal õppetöö 76 lapsega. Kaks aastat enne kooli avamist kehtis selles piirkonnas rändõpetus. Parun Stackelbergi palgatud õpetaja n.n. " Väana " Jüri peatus igas külas teatud talus nädalas ühe päeva ja õpetas sinna kogunenud lastele piiblilugu, katekismust ja kirikulaulu.

Valtu esimeseks koolmeistriks sai Jüri Topmann, Kuuda seminari kasvandik. Ta õpetas lastele lugemist, kirjutamist, arvutamist, piiblilugu, katekismust, kirikulaulu ja soovijaile saksa keelt 10 rublase tasu eest aasta kohta.

1868 aastal avati Rapla, Alu ja Sikeldi vallakoolid.

Vallakoolid hakkasid tööle selleks ehitatud majades. Mitmetes valdades asus sama katuse all ka vallavalitsus.

Esimeste koolimajade ehitamine.

Järvakandi kool	-	1861
Raikküla	-	1866
Valtu	-	1867
Rapla	-	1868
Hagudi	-	1870
Ohekatku	-	1870
Kehtna vald Vastja kool	-	1871
Keava	-	1872
Seli	-	1872
Kodila		1873
Kabala		1876
Kehtna vald Kalbu kool	-	1889

Kihelkonna koolikomisjon, tehes kokkuvõtet 1875/76 õppe - aastast, märkis oma protokollis, et kihelkonnas töötas 14 kooli. Ohukotsu kool ei töötanud koolmeistri puudumise tõttu.

Koolide ülalpidamiseks kulus 3646 rubla. Sellest andsid vallad 3154 rubla, mõisad 492 rubla. Kulud olid suured, sest Kabala vald ehitas uue koolimaja, mis läks maksma 1300 rubla. Kohendati ka teisi koolimaju: Alus ja Vastjal löödi majad väljast poolt laudadega üle, Kodilas krohviti seestpoolt, Järvakandis tehti uus lagi. Kõige paremad koolimajad olevat olnud Raikkülas ja Valtus, kuid kitsad ja pimedad Hagudis, Selis ning Ohekatkus.

Kooliealisi lapsi oli kihelkonnas 370 poissi ja 347 tütarlast, kokku 717 last. Koolis käis neist 289 poissi ja 231 tütarlast, s.o 520. 197 last jäid koolist kõrvale. Sellise olukorra peamisteks põhjustajateks olid vaesus, haigus ja pikk koolitee, kuid oli ka põhjuseeta puudujaid. Järvakandis jäid koolita 60 last.

1876 /77 a. töötasid 15 kooli. Nüüd hakati nõudma võõras vallas õppivatelt lastelt tõendeid koolikohustuse täitmise kohta. Koolides seati sisse protokollid ja päevaraamatud. Nõuti rangelt 3 aastase koolikohustuse täitmist. Puudumispäevade eest määrati rahatrahvi.

1880 aastal avati senises Kuusiku kooli piirkonnas veel teine kool. Osa lapsi hakkas käima Jalase koolis. Koolmeistrina asus tööle Jüri Nerva.

Seega oli 19. sajandil asutatud 16 kooli. Kõik nad olid üheklassilised, v.a. Valtu kool aastail 1882-1884 ja 1896-1898, mil seal töötas kaks õpetajat.

Koolivõrgu kujunemine.

K o o l	Asutamise aasta.
Järvakandi	1841
Kalbu	1844
Ohekatku	1845
Raikküla	1866
Valtu	1867

Rapla	- 1868
Hagudi	1870
Vastja	1871
Keava	1872

Pausid koolide tegevuses, näiteks

1874 /75 Keavas

Järvakandi kool töötas sajandi lõpukümnendil nelja jaoskonnaga Kuna läheduses polnud kihelkonnakooli. Õpetas koolmeister 4. jaos õpihimulisi poisse Järvakandist, Kehtnast ja mujalt.

Rapla kihelkonna koolivõrk kujunes välja 19. sajandi teisel poolel. Kindlama aluse selleks pani 1867. a. kooliseadus.

Haridusolud 19. sajandil.

Esimesed hariduselu puudutavad talurahvaseadused ei andnud täpsemaid juhiseid koolide tööks. Ei räägitud õppeaja pikkusest, koolikohustusest, õppeainetest ega koolmeistri haridusest või palgast. Koolide olukord sõltus kohalikust mõisnikust ja kirikuõpetajast ning kihelkonna kirikukonvendil valitud ülevaatajast.

Koolide olukord jäi vaevaliseks rahva vaesuse ja tuimuse tõttu. Õpetuse tase oli madal, kuna ühe õpetaja kohta oli liiga palju lapsi. Puudusid hädavajalikud äppetarbed, paljudel lastel polnud raamatuidki. Lapsed tulid kooli erinaeval ajal. Lapsi jaotati edasijõudmise, mitte vanuse järgi. Tütarlaste õpetamisest ei peetud lugu. K a l b u koolis aastatel 1849-1864 käinud lastest olid 165 poisid ja 69 tüdrukud.

Õpetati lugemist, piiblilugu, katekismust ja kirikulaulu. Esimesed koolid töötasid juhuslikes hoonetes. Tavaliselt said nendeks vähe tulu andvad kõrtsid. Kõrtsi joogiruum oli klassitoaks, selle keskel pikk laud ja pingid. Ruum oli sageli nii külm, et lapsed isegi üleriietes lõdisesid, eriti siis kui küttepuid olid lõppenud või ahi lagunenu. Lapsed ise kütasid ahju ja kaorrastasid klassiruumi.

Koolide olukord hakkas paranema 1870 aastail seoses 1866 .a. uue kogukonnakorralduse ja 1867. a. kooliseaduse elluviimisega. Esma- kordselt käsitleti seaduses õpetamise küsimusi ning nõuti, et iga 10-12 aastane laps käiks 2-3 aastat koolis. Koolide majanduslikke küsimusi hakkasid korraldama vallavolikogud koolivanema kaudu. Koolmeistri töö arvati võrdne olevat hea sulase tööga ja määrati palk 80 rubla. 1875 ja 1878. a. kooliseadustega muudeti kooli- korraldus kindlapiirilisemaks. Koolmeistrile anti kasvatuslikke ja metoodilisi nõuandeid. Loetleti õppeainete miinimum: seinatahvel, gloobus, Euroopa, Palestiina ja Baltimaade seinakaardid, seinakell ja mingi muusikariist.

60 -70 ndail aastail avati valdade kulul rida koole selleks ehitatud majades. Mitmel pool, nagu Raplas, Ohekatkus, Valtus, Selis, ja Kodilas jagas kool ruume vallavalitsuse ja kohtuga. Koolile kuulus majas üks ruum klassitoaks. ja tuba või kaks õpetaja korteriks

Ohekatku 1870 aastal valminud koolimaja kohta märkis kihelkonna koolikomisjon juba 6 aasta pärast, et see on üks kitsamaid ja pimedamaid. Koolikohustuse täitmise kontrollimiseks hakati alates 1867. a. pidama päevaraamatut.

Ruumi puudud ja ebahügieenilised tingimused olid tavalisteks nähtusteks 19. sajandi rahvakoolides.

Kuigi seadus kohustas 10-13 aastasi lapsi koolis käima, jäi suur osa neist koolist eemale vaesuse, haiguste, pka koolitee võimude põhjuste tõttu. Koolikohustuse täitmise kontrollimiseks hakati alates 1867.a. pidama päevaraamatut.

Kõigevaesematele lastele määrati toetuseks vilja valla magasi-aidast. Valtus vabastati kehvemad lapsed õppemaksust ja tuleraha toomisest. Kuid sellised üksikabinõud ei lahendanud sotsiaalsetest põhjustest tingitud olukorda.

Õppeaasta pikkus oli koolides erinev. Kool alustas sügisel tööd siis, kui lapsed vabanenud karja hoidmisest. Kevadel viisid talutööd lapsed jällegi koolist. Näiteks 1867.a. algas Valtu koolis õppetöö detsembri keskel. 1872 aastal algas kool oktoobris. Tunnid kestsid hommikul kella 8-st õhtul kella 8-ni. Üks tund oli lõuna-vaheaeg. Koolipäev algas palvusega. Raikkülas peeti palvusust ka päeva lõpul. Kohustlikud olid usuõpetus, lugemine, rehkendamine ja laulmine.

Valtus õpetatisoovijaile ka saksa keelt 10 rublase eritasu eest aasta kohta. Saksa keelt õpetatisamuti Alu koolis ja Järvakandis 2 õpilasele. Alus, Raplas, ja Valtus õpetati geograafiat. Ainult Alu koolis olid ka vene keel ja ajalugu õppeaineteks.

Õppeained vallakoolides 1868/69 äa.

K a l b u koolis:

õpilaste arv poisse 25
tüdrukuid - 27

Lugemine
Katekismus
Piiblilugu
Laulmine
Kirjutamine
Rehkendamine

Koolmeistrilt nõuti tunniplaani koostamist kogu õppeaastaks 1875 a. "Maakoolide seadusega" lisandusid vallakoolide kohustuslikele õppeainetele geograafia, ajalugu ja vene keel.

Koole katsumas käinud C.Malm märkis, et vene keele lugemine ja kirjutamine läksid korda, kuid hääldamine oli vaevaline. Emakeele lugemisega võis üsna rahule jääda. Õppevahenditest oli puudus 1876 a.a. Ohekatkus polnud suurt tahvli ega seinakaarti. Orelid olid Kalbus ja Ohekatkus.

1875 aastal kehtestati 3-aastane koolikohustus. Õppeaasta kestvus määrati 15. oktoobrist kuni 15. aprillini. Koolipäeva pikkus oli 6 tundi. Põhjuseta puudujaid võis kihelkonna koolikomisjon karistada 1-10 kopikalise rahatrahviga iga puuduva päeva eest. Raha kogus koolivanem. 1878 .a. välja antud "Koolipidamise seadus" täiendas koolikohustuse nõuet: hooletul ja mahajäänud lapsel tuleb üks talv lisaks koolis käia. Sellele nõudele vastavalt ka toimisidki Rapla kooli võõrmünder, koolmeister ja vallakirjutaja abi 1883.a. nii nad kuulatas üle 3 lapse "mõistmist." vabastasid ühe koolist, kaks aga jätkasid veel üheks aastaks päris-kooli.

Õppeaasta esimesel nädalal katsus koolmeister järele kooli tulevate laste lugemist. Lugemisoskus oli kooli vastuvõtmise põhinõueks. Kes ei osanud lugeda, saadeti üheks talveks koju tagasi. Kui perest käis juba üks laps koolis, siis jäeti kooli tulev noorem laps ka hea lugemisoskuse korval koju. Selle juures arvestati rahva rasket majanduslikku olukorda, samuti koolide kitsaid töömise tingimusi ja koolmeistrite ülekoormatust.

Koolilapsed jaotati päris-koolililasteks ja vahe-koolililasteks. Päris-koolis käisid lapsed 3 aastast kuni 10-13 elyaastani.

Peale päriskooli tuli käia vahekoolis kuni leerini. Tavaliselt töötas vahekool igal laupäeval. Vahekooli töö seisnes õpitu kordamises .

1875 "Maakoolide seadus" lubas vallatute laste karistamiseks kasutada noomitust, nurka seisma või "häbipinki" istuma panemist kinni jätmist ja raskemate eksimuste puhul vitsanuhtlust.

1887 aastal kehtestati vallakoolides III jaos venekeelne õpetus Koolmeistrid suunati vene keele kursustele.

1892 aasta 1. jaanuarist hakkas koolides kehtima ühtne õppeplan.

Õppeained: usuõpetus, vene keel, eesti keel, Aritmeetika, geo - graafia, laulmine /ilmalik ja vaimulik võrdselt) Ilukiri (vene k. eesti keel võrdselt) tööõpetus poistele ja käsitöö tütarlastele (kus on teadlik õpetajanna.)

Inspektori käskkiri 1894. a. märtsist määras koolipäeva pikkuseks 8,5 tundi, laupäeval 3,5 tundi.

Hindamine toimus 6- pallises süsteemis hindega "0,1,2,3, 4,5". Käitumist hinnati samas süsteemis kui õppeaineidki. Sajandi viimaisel kümnendil anti lastele tunnistusi. Järva - kandi koolis oli tunnistusele märgitud, mitu korda on õpilast kiidetud ja laidetud, mitu korda hilinenud.

Vastja koolis 1896 aastal õpetati käsitööd ja 1897 aastal võimlemist ning joonistamist õpetatud üksikutele lastele.

Ohekatku koolis mõnikord võimeldi, Kalbus joonistati sajandi viimaisel kümnendil

Karl Undrits ja Jaan Elmann Ohekatkust pidasid koolmeistriü ameti kõrval ka valla ja magasiada kirjutaja ametit. Lastest ristimine ja loetamine, palvetundide pidamine ning laulukooride juhatamine olid samuti koolmeistri kohustusteks.

Esimesed koolmeistrid:

Ohekatku koolis - Mats Uus, Valtu Jüri Tamberg, Keava - Jüri Aron

Koolmeistrid pidi otsima lisateenistust. Kuni 1867. a. kooli - seaduseni oli see täiesti kinlaks määramata. Nimetatud seaduse kohaselt pidi koolimeister saama aastapalgaks 80 rubla., mis võrdus hea sulase palgaga. Sageli arvati kogu palga eest kooli maa rent, mida koolmeister kasutas, näiteks Kalbus. Seal kus kooli - majad olid ehitamata ja kooli maa eraldamata, maksti palka rahas lisaks naturaalsed saadused. Kooli kütte andis vald, lapsed töid tuleraha.

1870 aastal sai Ohekatku koolmeister Jaan E l m a n n aastas palka 5 rubla hõbedat, 2 päeva koha jao maad, 4 sülda puid, hagu nii palju kui tarvis. Maa oli antud mõisa poolt poole rendiga (selle maksis vald). Kogukonna kirjutaja ameti eest sai Elmann 2 tsetverki rukkeid, 2 tsetverki otri ja 3 rubla raha. Lisaks sellele andsid talunikud heinu vastavalt koha suurusele, iga päeva pealt 1 leisiks.

Koolmeistri palk oli vaid pool seaduse poolt lubatud. Vald oli vaene, kooli ülalpidamisega oli raskusi.

K a l b u koolmeistri palk tasuti mõisa poolt. See anti kooli - raha näol.

Kirikuõpetajal oli otsustav sõna koolmeistri ametisse võtmisel, tema andis tõendi elu viiside kohta.

1867 a. a. uue kooliseaduse järgi pidi seminariharidusega koolmeister eksami sooritama kihelkonna koolikomisjoni ees. Talt nõuti usuõpetuse tundmist, laulmise ja lugemise õpetamist rehendamise nelja tehte ja murdude tundmist ning selgelt kirjutamist.

Palju aastaid on töötanud koolmeistrid: Tõnis Liiver Vastjal - 25 aastat, Jaak Roots Keavas ja Kalbus-23.a.

Kalbus ja Ohekatkus tegutsesid koolmeistrite juhendamisel laulukoorid

Rapla kihelkonna koolmeistrid ja nende hariduslik ettevalmistus 19 sajandil.

Mats Uus	Ataste seminar	töötas	14 aastat.	Ohekatjus
Jaan Ellmann	Kuuda seminar		10 aastat	Ohekatkus
Tõnis Veidenbaum	Kuuda seminar		19 "	Kehtnas
Jaan Mahoni	Kuuda seminar		16 "	Järvakandis
				Valtus.
andmed 1898 aastani.				
Jüri Miil	Kuuda seminar		16 aastat	Keavas
Karl Undrits	Kihelkonnakool		17 "	Ohekatkus
Tõnis Liiver	Kihelkonnakool		25 "	Vastjal
Jüri Aron			2 aastat.	Keavas
Jaak Roots	Kihelkonnakool		23 aastat	Kehtnas
				ja Keavas
<u>J ä r v a k a n d i k o o l</u>				

Esimene kool Rapla kihelkonnas avati Järvakandis. See oli 1841 aastal. Kool asus Kabeli kiriku juures. Esimese koolmeistri kohta ei ole andmeid. Esialgsel kujul tegutses kool 1849 aastani. 1861 aastal jätkus koolitöö. Õpetajaks sai Hindrek Linat, kes oli saanud hariduse Kuuda seminarist. Uus koolimaja asus endisest paar km. Purku poole. Järvakandi koolis käisid lapsed kolmest mõisast: Järvakandi, Vahakõnnu ja Lellapere karjamõisast.

Jaan Mahoni oli Järvakandi koolmeister 1876-1886.a. ja Valtu koolis 1870-1876.

K A L B U K O O L.

Kehtna vallas loodi 19. sajandil kaks kooli. 1843.a. Kalbu ja 1871 aastal Vastja külas. Mõis pidas Kalbu kooli ülal 1889 aastani siis andis üle vallale.

Kool alustas tööd Kalbu kõrtsihoones. See asus tee ääres Kopli-toa talu lähedal. Maja oli puust, õlgkatusega ja peakivist korstnaga. Esimestest koolmeistritest on teada Juhan Tulp 1849 ja 1850 ja Jüri Laipe 1851.a.

Järgmised kaks talve kool ei tegutsenud, kuid alates 1854.a. töötas korrapäraselt. Koolmeistriks hakkas Jaan Palm (kes töötas koolmeistrina 2 aastat)

Eelpool nimetatud koolmeistritest ei omanud ükski õpetaja kutset. 1859 a.a. tuli koolmeistriks Tõnis Veidenbaum, Kuuda seminari lõpetanu. Ta oli ühtlasi Kabeli kiriku köstriks. (Tõnis Veidenbaum töötas koolmeistrina 19 aastat.)

Pole teada kui kaua vanad kõrtsihooned andsid varju esimesele

Kehtna hariduskoldele. Igatahes 1880 aastal koolide kohta korraldatud küsitlusest selgub, et Kalbu külas asus mõisakool, mis oli "kreisdeputaadi" Otto von Lilienfeldi poolt valla kasuks üles ehitatud. 1880.a. andis mõis kooli ülalpidamiseks 167 rbl. vald 36 rbl.

1876 .a. oli koolil olemas seinatahvel ja kaart ning orel. Sel aastal õpetati lastele peale lugemise, kirjutamise, rehkendamise, ~~katex~~ katekismus, piibliloo ja laulmise ka esimest aastat geograafiat, tergematele lastele vene keelt.

Aastatel 1877 -1880 oli koolmeistriks Jaan J a m m e r (Kuuda Seminari kasvandik .(töötas koolmeistrina 13 aastat) Tema palk oli 150 rbl. Muid kohustusi koolmeister ei täitnud.

Paar esimest aastakümnet töötas kool väikese õpilaste arvuga. 1849.a. oli koolis 11 õpilast, 8 poissi ja 3 tüdrukut. 1849-1864 oli koolis käinud 234 last, neist 165 poissi ja 69 tüdrukut. Tütarlaste hulk moodustas umbes 2/7 õpilaste koguarvust.

Õpilaste arv suurenes 70-ndail aastail, 1866 /67 õ-a. oli igapäev koolis 51, vahekoolis 23 last. Samal ajal oli 10-17 .a. lapsi 210.

1880 a.a. tuli koolmeistriks Jaak R o o t s. Ta oli lõpetanud Pülistvere kihelkonnakooli. seejärel olnud pool aastat pealtkuulajaks Tartu Eesti seminaris ja 1875.a. teinud seal lõpuksksamid. (oli koolmeister 23 aastat)

Roots oli teadlik ja tasakaalukas õpetaja. Ta pidas ühtlasi vallakirjutaja ametit. Roots lõi ja juhatas täiskasvanute laulukoori.

22.oktoobril 1883.a. sõlmis vald koolmeistriga järgmise lepingu:

"Kehtna Kalbu kooli paga aru .

1. Koolikoht mõisa poolt 125 rbl. taseeritud.
2. Ahjuküte 5 sülda puid valla poolt. Koolmeister veab 2 sülda ise metsast koolimaja juurde. 20 sülda hagu teeb vald kõik koolimaja juurde.
3. Tuleraha iga lapse pealt, kes iga päev koolis käivad 15 kop., mis lapsed ise koolmeistri kätte toovad.

Kui talutööd koolmeistrilt aega nõudsid, asendas teda koolis Veidenbaumi papa.

1889 aastal valmis uus koolimaja, mille ehitas vald mõisniku kingitud krundile. Vana maja kasutas koolmeister aidana. Töö käis ühe klassiga kolmes jaos. Klassiruum oli maja lõunapoolses otsas. Teises majapooles oli õpetaja "kirjutustuba", 2 elutuba ja köök. Klassis olid pikad lauad ja pingid õpilaste jaoks. Nende ees seisis õpetaja kantseel selle kõrval orel.

Tunni algust ja lõppu kuulutas kellahelin. Koolipäev oli pikk, nii et sügiseti ja talveti jäi kojumineks poolpimedale ajale. Õpilased koolis ei ööbinud.

1899. a. pidi Roots töölt lahkuma puuduliku vene keele oskuse pärast. Tema asemele tuli Juhan Oras, kes oli hariduse saanud Tallinna 4-klä linnakoolis.

Tema palgaks oli 100 rubla aastas. Sellest ei piisanud elamiseks. Kooli naabertalust käis Oras tihti toiduaineid võlgu võtmas. Lahkudes jättis ta võlgade katteks oma kitarri.

Juhan Oras oli range õpetaja. Ta kontrollis laste puhtust, nõudis järjekindlalt püsti tõusmist vastamisel, kojuminekul pani õpilased 2-kaupa käima ja käis kontrollimas nende käitumist kooliteel.

Oras laskis üht poissi Nurme külast käia koolis 4 talve. Vahel oli see koolmeistri abiliseks nooremate laste õpetamisel.

Juhan Oras võttis osa 1905. a. revolutsioonilistest sündmustest ja seetõttu oli sunnitus maapakku põgenema.

KALBU KOOLI KOOLMEISTRID 19. SAJANDIL

1850 -1851	Juhan Tu l p
1851- 1852	Jüri Laipmann (võib olla kaLaitmann)
1853-1859	Jaan P a l m
1859- (1875 või 1877)	Tõnis ~~Veidenbaum~~ Veidenbaum
1877- 1880	Jaan Jammer
1880 - 1899	Jaak R o o t s
1899 -(1905)	Juhan Oras

O H E K A T K U   K O O L

Ohekatku kogukond asus Harju maakonna lõunatipus. Komest küljest piirasid teda sood ja rabad. Elanikud olid vaesed soodäärsete kohtade pidajad, Mainitud kogukond oli majanduslikult ja vaimselt arengult võrdlemisi mahajäänud.

Praeguse Ohekatku küla Rõue talust 1/4 km. Kehtna poole vasakut kätt metsa ääres asus Ohekatku mõisa Rõue kõrts.

1845. a. avati selles kogukonna Rõue kool. Koolmeistriks sai Mats Hansu p. U u s.

Mats Uus oli 18 aastane, kui mõisahärra pani ta omal kulul Ataste seminari õppima. Kooli astus ta 1842. a. 4. nov. ja õppis seal 3 aastat.

Ohekatku -Rõue kool töötas 3 jaoskonnaga. I jaoskonda kuulusid lapsed, kes esimest talve kooli tulid. Nad ei osanud lugeda ega kirjutada. Opiti tähtede tundmist ning lugemist, rehkendust, laulmist, ja usuõpetust, kevade poole ka kirjutamist. Teisel aastal jätkus samad ainete õppimine. III jao lapsed aga õppisid lisaks eel-poolnimetatule saksa keelt, maateadust ja nooditundmist. Koolis oli von Zur Mühlени kingitud Euroopa kaart. Saksa keele tunde andis Mats Uusi abikaasa Margarethe Uus.

Koolis käimine oli vabatahtlik. Opilasi oli koolis 20 ümber, mõned üsna kaugelt, nagu Järvakandist, Kodilast ja jm. Koolitöö algas sügisel siis, kui lapsed karja hoidmisest ja muudest talutöödest vabaks said, lõppes varakevadel sõltuvalt põllutööde algusest.

Kool töötas vanas kõrtsihoones 18 aastat, s. o. kuni 1863. a. 6. veebruaril 1887. a. pidas Ohekatku valla volimeestekogu nõu uue kooli- ja kohtumaja ehitamise üle. Mõisavanem soovides, et see valla koguduse uus maja pea akkatud saaks kinkis vallale avalikult need 160 hoone ehituse palgid omast metsast. Sedda palgivedamist vollimehed seadsid üle kõige valla, ja pidasid need veiksemad vabadikud päävade arro järrel kokku koa, mõned palgid väljavedama.

Uus kooli- ja kohtumaja ehitati Ööre külasse. Õppetöö algas selles majas 1870 a. Koolmeistriks tuli Jaan Ellmann Jädivere seminari kasvandik. Selle eest saab koolmeister valla põlest ülle aasta palka 25 rubla hõb.

Mõisa poolt on lubatud kahhe päeva maad, mis liisko läbbi peremeestest võetud Otsa kohha kõrvast tullevad. Ahjo küttet toob vald 4 sülda puid ja aggo nii palju kui vaia on. Keik maksed mis koolikohha pealt maksa tulleb, maksab vald. Koolmeister Jaan Ellmann valiti ka kogukonna kirjutajaks. Selle töö eest sai ta vallalt 3 tseterit rukkeid, 2 tsetvertit otri ja 3 rubla raha aastas. Peale selle andsid peremehed heinu vastavalt koha suurusele iga päeva pealt 1 leisiks.

1876. a. teatas koolmeister, et sellise väikese palgaga tema enam tööle ei jää, kuna paraegune palk olevat pool sellest, mis kooliseadus lubanud. Selle nõudmise peale lisati koolmeistri palgale 20 rubla hõbedat, kuid juba järgmisel aastal keelduti seda maksmast.

Vald oli vane, kooli ülalpidamine tegi raskusi. Volikogu protokoolis 11. III. 1872. a. on märgitud, et "paljud vaesed nälja pärast kaebust tõstavad. Vaestele koolilastele määrati toetus. Iga nelja päevakoha peremees pidi andma nende heaks pool külimittu rukkeid ja samapalju kartuleid.

ä Moisa abi koolile oli väga väike. See seisnes järgnevas: "Kooli koha maade rent, mis takseeritud hinna 60 rbl. al seisab mõisavanema poolest armastuse pärast kooli ja valla vastu, on poole rendiga lubatud (see on 30 rbl.)

Ohekatku koolimaja oli kitsas ja pime, üks halvemaid Rapla kihelkonnas. 1876. a. remonditi koolimaja, vooderdati väljast laudadega, krohviti seest. tehti uued ahjud parandati aknad. See läks vallal maksma 231 rubla 48 kop.

Lapsed tulid kooli 10 aastaselt. Koolituliija pidi oskama lugeda. Kooliskäimine oli lünklik. Seda põhjustasid kõigepealt vaesus ja haigused, samuti halvad teeolud ja ilmastik ning huvi hariduse omandamise vastu. Kooli tuldi ja sealt lahkuti erineval ajal. Näiteks 1877. a. sügisel polnud esimesel koolipäeval ühtki last koolis., umbes kuu aja jooksul tuli enamus kohale. ol. aprillil 1878. a. " ei käi enam midagi koolis, suurem jägu on hoopis ära, mõned käivad aga veel "Koolivanem otsustasid trahvirahad puudutud päevade eest järjekindlalt sisse nõuda.

Ka polnud koolil võimalik kõike pakkuda, et õppetöö oleks andnud maksimaalseid kasumeid. 1876. a. 13. apr. kirjutas Rapla pastor C. Malm "Täna käisin ma koolilaste õppimist katsumas, 28 last oli koos. Nende õppimine läks korda, muud kui kirjutamine ja rehkendamine tarvitavad parandust. Seinakaarti on hädasti tarvis. Lastel peavad kao tahvlid igal ühel olema.

11.märtsil 1879.a. märkis C.Malm "Õppimise kasu oli küll veike" Völapäevi hirmus palju.

Koolil oli orel. 1879.a. tehti kooli juurde kaev. Jaan Ellmann lahkus Ohekatku koolmeistri kohalt 1881.a. tema asemele tuli Karl Undrits. Undrits oli hariduse saanud Rõngu kihelkonnakoolis. Tema palagaks lubati endise koolmeistri palk. Vallakirjutaja töö eest aga määrati 44 rbl. raha ja 1 tsetvert rukkeid, paberi ja tindi jaoks 3 rubla.

Koolmeister ristis ka kõik lapsed ja mattis surnud.

Karl Undrits oli edasipüüdlik ja taedmishimuline mees. C.R.Jakobsoni vaadete pooldaja. Ta muretses võimalikult kõik tollal ilmuvad raamatud. Kirikuteed käis ta, raamat käes, õppis vöörkeeli. Ka oma õpilastele sisendas ta edasiõppimise püüet.

Õppetunnid algasid hommikul kell 9. Tavaliselt oli päevas 6 koolitundi. Lõuna ajal oli 1 tund vaheaega. Öpperaamatutena kasutati C.R.Jakobsoni "Kooli lugemise raamat", katekismuse, geograafia ja vene keele raamatuid. Geograafia õpik oli vene keelne, sellest arusaamisega oli raskusi. Rehkendust tehti koolmeistri etteütlemise ja suure seinatahvli järgi. Raamatuid ei onud. Õpilased kirjutasid krihvlitega väikestele tahvlitele.

Karl Undritsal oli viiul, mille järgi õpiti kiriku- ja ka muid laule. Käsitööd ei õpetatus. Võimlemist tehti vahel harva.

Numbrilisi hindeid ei pandud. Ka tunnistusi ei olnud. Koolmeister pidas oma päevaraamatut. Koolitoa seinal rippus kaks poolkerade kaart. Vallatuste eest pandi lapsi nurka seisma või jäeti söömata. Koolmeister võis ka vitsanuhtlust anda kooli vöörmündri juuresolekul, kuid Undrits seda ei teinud.

Kaugel elavad lapsed ööbisid koolimajas. Neid oli umbes 10. Poisid magasid koolitoas, tüdrukud endises kohtutoas siis enam kohtupidamiseks ei kasutatud. Samas toas elas ka üks vanainimene, kes ööbivatele lastele sooja toitu tegi. Lapsevanemad töid toiduained ja maksid toidu valmistamise eest.

Lste magamis- ja toidukotid olid päeva ajal klassiruumi laudadega eraldatud osas.

Koolituba valgustas petrooleumilamp.

Tüdrukud pühkisid tuba, poisid tegid luuad ja kütsid ahju, ahju köeti hagudega.

Laupäevitö käisid koos vahekooli lapsed.

Koolmeister juhatas täiskasvanute laulukoori. Laupäevaõhtuti pidas Undrits koolimajas palvetundi, see oli kiriku poolt pandud kohustus.

Karl Undrits lahkus koolmeistri kohalt 19.sajandi lõpul. 1898 aastani.

Ohekatku kooli koolmeistrid 19 sajandil

1845	- 1860	Mats U u s
1870	- 1881	Jaan E l m a n n
1881	-	Karl U n d r i t s

Arhivi andmetel töötas Karl Undrits veel 1898 aastal.

V A S T J A K O O L.

1871.a. aastal asutati Kehtna kogukonna poolt kool Vastja küllasse. Esimest koolmeistrit pole teada. Kooli teisel tegutsemis-aastal sai koolmeistriks Tõnis L i i v e r, kes töötas samas koolis järjest 25 aastat (1872-1897) Ta oli hariduse saanud Pilistvere kihelkonnakoolis.

1871 aastal astus kooli 25 last, 19 poissi ja 6 tüdrukut. Mõnel üksikul järgnevatest aastatest oli õpilaste arv toodust suurem, sageli aga väiksem.

Kooli peeti kehvades tingimustes.

1879 aastal märgib koolikohtu peamees, et koolivanem on talve jooksul kooli asjade järele kuulunud ainult neli korda, kuid peaks seda tegema igal nädalal.

Kooli protokolliraamatust loeme, et 15. veebruaril 1878. aastal oli kooli käesoleva aasta, ka eelmise aasta, ahjuküte toomata, 24. novembril 1879. a. - ahi katki, 23. aprillil 1881. a. ahi korrast ära ja puud toomata. Selliseid sissekandeid on korduvalt.

1887. a. 16. novembril peeti koolikohut, kus võlgnikelt nõuti hagude kohale vedamist 2 nädala jooksul. Muidu tulevat maksta iga toomata koorem eest 50 kopikat.

1888. a. hilines kooli algus, sest parandati ahju ja valgendati koolituba. Muidu polnud võimalik enam kooli pidada. Koolmeistri palgaks oli 50 rbl. hinnatud koolikoht ja 20 rbl. aastas. 1889. a. otsustas valla volikogu palka vähendada 20 rbl. võrra. Koolivanem koos koolmeistriga võtsid nõuks volikogu peale kaevata. Nende arvamusel ühinesid ümbruskonna peremehed "Vallalised" pidasid plaani kool hoopis sulgeda ja lapsed K a l b u kooli saata, kuid seda mõtet ei teostatud.

Mitmesugustele raskustele vaatamata suutis visa koolmeister lapsi siiski nii õpetada, et pastor Malm pidi 1879.a. 27. veebr. kooli "katsudes" rahulolevalt märkima "õppimise kasu oli tunda" 1875/76 õppeaastal õpetati ka geograafiat ja vene keelt. 8. veebruaril 1879.a. toodi kooli seinatahvel 1886.a. sai kool kohalike peremeeste poolt kingituseks oreli. Oreli valmistasjaks oli Jaan Rehfeldt. Ta tegi seda ilma tasuta. Oreli materjali muretsemiseks kogutud rahast jäi üle 2 rbl. 47 kop. Selle eest osteti koolile laelamp.

1891.a. toodi kooli Euroopa kaart.

Sajandi viimasel kümnendil on hakatud õpetama ka käsitööd, võimlemist ja joonistamist. 1896/97 õppeaastal õpetati käsitööd ja hinnatud seda mõningail lastel.

1897/98 õppeaastal on käsitöö asemel võimlemine. Ka joonistamist on hinnatud üksikuil õpilastel. Hindamine on toimunud 5 palli süsteemis.

V a s t j a koolmeistrid 19 sajandil.

1872 -1897	Tõnis L i i v e r
1897 - ?	Jugo Lepp.

K E A V A kool avati 1872 a.a. Linnaaluste külas. Esimene koolmeister oli Jüri A r o n. Vald maksis koolmeistri palgaks 52 rbl. raha ja 150 leisikut heinu.

KEAVA KOOLI KOOLMEISTRID 19. SAJANDIL

1872 - 1874	Jüri Aron
1875 - 1880	Jaak Roots
1880 - 1882	Jaan Palm
1882 - ?	Jüri Miil

Arhiivimaterjalide järgi töötas
Jüri Miil veel 1892.a.

M a h o n i Miina Antsu t. suulised mälestused Kalbu koolist

Läksin kooli 6- aastaselt (1898.a.) kuigi nii noorelt kooli - kohustust polnud. Elasin koolimaja naabruses.

Koolimaja oli ehitatud 1889.a. nagu vundamendikivisse raiutud. Koolituba asus maja lõunapoolses otsas. Teises majapooles oli õpetaja "kirjutustuba" 2 elutuba ja köök. Koolitoas olid pikad lauad ja pingid õpilaste jaoks, nende ees kantsel, selle kõrval orel.

Koolis tuli käia kolm talve. Koolitunnid algasid hommikul kell 9 ja kestsid umbes kella 16, ni. Sügiseti oli kojumineku aeg ikka poolpimedas. Tundide alguseks ja lõpuks helistati kella. Koolis õpetati lugemist, kirjutamist, rehkendamist, piiblilugu, katekismust, laulmist, vene keelt, geograafiat, joonistamist.

Lugemiseks kasutati katekismuse ja piiblilugude raamatuid, muid lugemikke polnud. Vene keelt õpiti juba esimesel talvel, kuid II III talvel tulid ka matemaatika ja geograafia õppida vene keeles. Sellepärast oli matemaatika lastele eriti raske. Õpetaja Oras oskas hästi vene keelt.

Kirjalikud tööd tehti krihvliga väikestele tahvlitele, aga joonistamiseks olid blokid. Õpilastel olid näidisjoonised, millelt maha joonistati. Parema hinde sai see, kes seda täpsemini tegi.

Kevadel anti tunnistused.

Õpetaja R o o t s juhatas laulukoori. Ta elas peale töölt lahkumist kooli talus.

Juhan O r a s kooli talu ei pidanud. Ta sai vallalt raha - palga 100 rubla. Meie talust käis ta toiduaineid võlgu võtmas.

Lahkudes jättis ta võlgade katteks oma kitarrri.

Oras oli vallaline. Õpetajana oli ta range. Ta kontrollis õpilaste puhtust, nõudis järjekindlalt püstitõusmist vastamisel, kojuminekul pani lapsed 2 kaupa käima ja ise käis kontrollimas õpilaste käitumist kooliteel. "Kirjutustoal" oli ukse ülemine osa klaasist. Kui Oras sealt koolituppa vaatas, olid kõik lapsed hiirvaikselt.

Üks neljanda talve poiss õpetas monikord väiksemaid lapsi.

Juhan O r a s oli segatud 1905 aasta sündmustesse ja seepärast oli sunnitud põgenema maapakku.

-----
kirja pannud 3. juulil 1970.a.

M. Toome.

Mahoni Miina sündinud 1890 .a. elab Rapla raj. Kehtna k/n.
Kalbu k. Lussa talus.

Jaan Jaani p. T i i t u m i suulised mälestused
 Järvakandi vallakoolistl

Kui minu isa väljarändamisaastatel tuli siia Viljandimaalt, sai tema esimeseks peatuskohaks Kooli talu. See asus Kabeli kiriku juures. Talu krundil olid varemed, mis tähistasid vana koolimaja aset.

Hiljem rentis isa mõisast Vatre talu. Seal hakkasin mina koolis käima. Uus koolimaja, kus ma õppisin, asus vanast paar km. Purku poole. See oli madal palkmaja, laudadega vooderdatud, õlgkatuse, paljlae ja paekivikorstnaga. Maja tagaküljes oli väike juurdeehitus. Seal olid sahver, kus asusid koolis ööbivate laste magamiskotid päeval. Koolimajas oli 1 klassiruum, 2 tuba õpetaja jaoks, endine kohtutuba ning kesk maja köök. Köögis oli korstnajaalg, millesse oli müüritud suur pada, kus pöranda pesemiseks vett soojendati. Paja all oli lahtine kolle.

Järvakandi koolis käisid lapsed Järvakandi, Lellapere ja Vahakõnnu mõisast. Lellapere ja Vahakõnnu olid abimõisad: kõik kuulusid ühte valda.

Kooli nõuti lapsed 10 aastaselt. Mina läksin 9 aastaselt. Käis koolis 3 talve, 1896-1899. a. Tõllal oli koolmeistriks Jüri Tammann. Ta oli muusikamees, juhatas ka täiskasvanute laulukoori. Tammann ei tegelenud talutööga. Ta pidas ainult mesilasi ja külvas nende jaoks valget ristikut. Koolmeister oli poissmees. Talle tegi süüa vanainimene, kes elas koolimajas ja hoolitses ka koolis ööbivate laste toidu valmistamise eest. Koolmeistrile kuuluvatest tubadest oli üks kantsliks, teine isiklikuks tarbeks.

Kool töötas peamiselt 3 jaolisena, peale selle oli veel lapsi, kes käisid 4 talve koolis, et rohkem õppida. Neid 4 talve poisse (anilut poisse) oli umbes 10-12 Järvakandist, Kehtnast jm, Iga jao lapsed olid istuma seatud omaette laudadesse. Koolitoa seinal oli kell, suur tahvel ja maateaduse kaart, nurgas orel, ees õpetaja kantsel, laes petrooliumilamp.

Koolipäev kestis kella 8-st 16-ni, 1 tund oli lõunat, koolis õpetati eesti keelt, vene keelt, ~~rahkändu~~ maateadust, laulmist, ja pühakirja tundmist. Õpetus oli venekeelne. See tõttu oli matemaatika päris raske. Käsitööd ja võimlemist ei õpetatud. Lastele anti ka tunnistusi, kus oli märgitud edasijõudmine, samuti märkused, mitu korda on last kiidetud, laidetud, kui palju on ta hilinenud.

Rapla kirikuõpetaja käis kooli katsumas. Ta küsis peast peatükke ja laskis lugeda.

Õpilasi karistati peamiselt seisma panemisega. Väiksema süü puhul tuli seista laua juures, raskema eksimuse korral kella all. Kord ähvardati üht tütarlast, kes oli midagi varastanud, vitsaga peksta (vitsakimp toodi kantaleisse) kuid tüdruk jäeti siiski ilma keretäiest.

Lastele korraldati koolis jõulupuud. Kingid olid valla poolt. Ükskord tõi parunihärra 2 kotitäit sepikuid (umbes kilosid) igale lapsele anti üks sepik. Hiljem mõisaproua oli kahetsenud, et nii suurt kulu tehti. Jõuluupuu juures esinesid lapsed laulude ja lugemistega.

Koolitube pesid lapsed. Ukse kõrval seisis suur 2 kõrvaga toober ja toop, sealt joodi. Põrandapesemise ajal pandi see tulist vett täis. Posid tegid luuad, tüdrukud pidid pühkima ja pesema. Õpilased kütsid ahju. Küttematerjali töid valla peremehed.

Sügiseti käidi mõisapõllul kartuleid võtmas. Kubjas oli töö järelvaatajaks. Töö eest said lapsed palka. Õppeaasta algus ja lõpp olenesid kodustest põllutöödest ja karjaskäimisest. Mina ei saanud järjest koolis käia. Isal oli renditalu, mille eest tuli mõisale maksta aastas 135 rubla. Et talu ei andnud vajalikku sissetulekut, käis isa talveti raha teenimas mõisa viinavooris või Järvakandi klaasvabriku voorides. Mina olin siis isaga teisel hobusel kaasas. Kolmandal talvel olingi juba pooleldi tööpoiss. Puudunud päevade eest trahviraha ei nõutud.

Laupäeviti peale päris kooli tunde toimusid vahe kooli tunnid.

Kirja pannud. M. Toome.

Anton Mihkli p. S o o k r a u (85.a. v.) suulised
mälestused Ohekatku koolist.

Läksin kooli 11 aastaselt (1896.a.) sest elasin koolist kaugel ja olin väikest kasvu. Muidu nõuti lapsi kooli 10 aastaselt. Oskasin selgelt lugeda. Lugemist õpetasid kodus isa ja ema lauluraamatust ja piiblilugu raamatust.

Koolis kasutasime õpperaamatuna katekismust ja Jakobsoni lugemikku ning geograafia raamatut. Geograafia raamat oli venekeelne. Lapsed pandi laudadesse istuma tarkuse järgi, mina istusin otsalt teisel kohal. Igas lauas oli 6 last. Koolis oli õpilasi 30 ümber. Kooliaasta algas 15. oktoobril. Nõuti täpselt laste kohalolekut. Puudumispäevade eest trahvi ei nõutud, kuigi seadus oli selline. Käsitööd ei õpetatud. Võimlemist tehti vahel harva. Karl Undritsal oli viiul, selle järgi õppisime kiriku- ja ka muid laule. Koolimeister õpetas laulukoori ning pidas igal laupäeval õhtul koolimajas jutlust. See kohustus oli pandud kiriku poolt.

Koolis minuteada ei hinnatud õpilasi, ka tunnistusi ei antud. Opetaja pidas mingit päevaraamatut. Kirjutasime tahvlitele krihvli-tega. Klassi seinal olid suut tahvel ja 2 poolkerade kaartil. Rehkendust tegime ainult tahvli järgi, raamatut polnud.

Vallatuid lapsi pandi klassituppa karistuseks nurka seisma ja jäeti söömata. Koolimeister võis ka vitsanuhtlust anda kooli võõrmündri juuresolekul, kuid seda karistamist ta ei kasutanud.

Kirjkuõpetaja C. Malm käis minu ajal 1 korra kooli katsumas. Küsis ainult laulmist. Kaugel elavad lapsed ööbisid koolimajas. Neid oli umbes 10. Poisid magasid koolitoas, tüdrukud endises kohtutoas, mida siis enam ei kasutatud selleks otstarbeks. Võtsime kodust nädalaks leiba kaasa, samuti keedetud liha ja silku. Hiljem keetis üks vanainimene lastele ka sooja toitu laste toiduainetest. Lapsevanemad maksid talle selle eest. Ööbijate magamis- ja toidukotid olid päeva ajal klassiruumist eraldatud osas. Klassitoa valgustajaks oli petrooleumilamp. Tüdrukud pühkisid tube, poisid tegid luuad ja kütsid ahju. Ahju köeti hagudega. Mina läksin peale Ohekatku vallakooli lõpetamist Lelle kihelkonnakooli, kuid tulin sealt ära mõne nädala pärast. Lelles oli vene usu kool, sealsed õpilased ei sallinud "luterlasi". Mõned vallakooli lõpetajad läksid Vändra kihelkonnakooli, see oli liiga kaugel ja kulukas.

Kirja pannud 25. juunil 1970.a.

M. Toome.

V A L T U   K O O L .

Valtu kool on asutatud ~~1887~~ 1867.a. Esimene koolmeister oli Kuuda seminari lõpetanud Jüri Tamberg. (J.Tamberg lõpetas Jädivere seminari 1863.a. (viimane lend) oli abiõpetaja Jädivere seminaris ja Kuuda seminaris 1864-67)

Kool asus Kaerepere külas.

Aastatel 1865 -1867 kestis selles piirkonnas rändõppus. Opetati piiblilugu, katekismust ja kirikulaule. Opetamise kohad olid:

Kaerepere külas - Matsi-Antsu talus

Põrsaku külas Jaani -Mardi talus

Kumma külas - Telgi talu

Nurme külas - Murumardi ja Ulejõe külas Kõrtsu-Tooma talus.

Õppimine oli vabatahtlik

24. märtsil 1867.a. otsustati valla volikogus Valtu ja Hertu kogukonna kooli - ja kohtumaja ehitamise küsimus. Maja ehitamise kohta sõlmiti Mats Põlmaga järgmine leping:

Kontraht sel 24. märtsil 1867.a.

Põlma Mats võtab oma peale kooli- ja kohtumaja ehitada ja lubab väga heasti ja viisipäraselt seda ehitada ja peab ka sel viisil tegema, et see töö ka ruttu ja hoolsasti edasi peab minema, Mats saab iga päeva ette viiskümmend kop. ja ta teeb niikaua kui see maja valmis saab. Ja kui valla kogukond näeb, et seda tööd mitte hooletumal viisil ja mitte koerust seal juures ei ole, siis see läheb sel viisil ja väga rahul edasi, aga kui seda sünnib, siis võib ka kogukond seda tööd teise viisi peale muuta.

Majameister : Mats Põlma xxx

Talitajad: Jaan Sullo xxx

Tarmel Hindremäe xxx

Peakohtumees. Jüri Leinberg xxx

Tunnistuseks kohtukirjutaja: M. Leinberg (allkiri)

Jüri Tamberg kaubeldi koolmeistriks 2. detsembril 1867. Ta võttis enda peale ka valla ja magasikirjutamise ning lasteloetamise ametid. Palgaks sai 150 rubla , 7 tsetvertit 5 karnitsat rukkeid ja tüki karja -ning heinamaad.

Kool algas detsembrikuu keskpaiku. Kooliaastapäevaks määrati 11. detsember. Esimesel aastal õpetati lugemist, kirjutamist, arvutamist piiblilugu, katekismust, kirikulaulu, ja soovijaile saksa ning vene keelt 10 rbl. tasu eest aastas. 1868/69 a-õppis koolis 67 õpilast saksa ja vene keelt 18. Sunduslikku kooliskäimist ei olnud. Kooli võeti 10 a. lapsi, kes osakasid lugeda. Esimesel aastal oli 76 last. Osa oli isegi teistest valdadest.

Õpetus vältis hommikul kella 8-st kuni õhtul kella 8-ni. üks tund oli lõunavaheaega. Kord oli koolis vali. Sõnakuulmatu oleku pärast karistati lapsi vitsaga ja nurka seisma panekuga.

Õpilastelt võeti õppemaksu. Iga oma valla laps pidi maksma 75 kop. kuni 1 rbl., võõra valla laps 2 rbl. 50 kop. aastas, kuna nemad ei kandnud muid kooli kulusid. Kogutud raha läks õpetaja palgaks. Selline õppemaksu võtmine kestis üle 20 aasta.

Iga lapä tõi 15 kop. tuleraha küünalde ostmiseks. 1871.a. määras valla volikogu kehvematele lastele toetuseks 1 tsetverti rukkeid küla magasiaidast. 1872.a. vabastati nad õppemaksust ja anti leivavilja 4 tsetvertit.

Jüri Tamberg pidas Valtus koolmeistri ametit 3 aastat, kuni surmani 1870.a. Kool töötas juba kolme jaoskonnaga. Viimases jaos õpetati lizaks eelpool nimetatud ainetele ajalugu ja maateadust.

Järgmiseks õpetajaks valiti Kuuda seminari lõpetanu Jaan Mahoni. Valtu ja Hertu volimeeste poolt koostatud kaubaleping Jaan Mahoniga oli järgmine.

" Ja on oma koolmeistri Jaan Mahoni kauba kontrahi lasknud kirja panna sel viisil, et nemad on koolmeistri ameti Jaan Mahoni kätte uskunud ja nii hästi ettelugemist, mis nüüd moodis on, kui kõik selle ameti mees ettetulevad asjad toimetada on, on Jaan Mahoni lubanud oma peale võtta (ja nii kui on laste loetamine, selle ette saab 7 tk. 4 $\frac{1}{2}$ karnitsat rukkeid) Ja kõik selle ameti ette saab koolmeister ülalpidamiseks 80 rubla hõbedat ja see maatükk ja kaks veikest heinamaad, mis saab 10 rubla eest arvatud ja need lapsed, kes palga maksust maas on, ka tuleraha maksust maas ja veel peale seda ahjuküteks 26 sülda puid ja see kontrah on ühe aasta peale tehtud.

Vahekoolis käidi kahe nädala tagant üks päev. 1876.a. valiti koolmeistriks Karl Kaumann. Tema töötamise ajal muutus vene keel kohustuslikuks õppeaineks.

1879.a. alates kohustati kõiki 10 aastaseid lapsi koolis käima. Ka vahekool sai sunduslikuks. Koolist puudujaid trahviti, päris - koolis 2 kop. ja vahekoolis 10 kop. iga puudunud päeva kohta.

Õppeabinõudest olid koolil mõned gluubused ja kaardid.

1879 aastal sai koolmeistriks Jaan Väli. Ta oli kutse omandanud Kuuda seminaris. Palgaks sai 65 rubla raha koolikoha, mille rendi 90 rbl. maksis mõisale vald.

1882.a. oli laste arv päris koolis 77, vahekoolis 74. Vald palkas kooli abiõpetajaks Jaan Noorenbergi. Tema palk oli 45 kop. päevas. Kaks õpetajat töötasid kuni 1884 aastani.

Õpetaja Jaan Väli sai vene keele kursustel viibides vallalt toetust 25 rbl. See summa võeti puudumiste trahvirahast.

Mõis ei toetanud kohaliku hariduselu edendamist. Näiteks 1880 kulus kooli ülalpidamiseks 795 rbl. sellest ainult 9.- rbl. kandis mõis. Koolimaja remontimisel 1890 a. kinkis mõis seinte aluspalgid ja 15 rubla akenda jaoks.

1896.a. avliti abiõpetajaks Hans Väli, kes oli koolmeistriks õppinud Eesti Aleksandrikoolis Põltsamaal. Palka sai ta vella poolt 215 rbl. aastas.

1898.a. lahkus Jaan Väli, edasi töötas Hans Väli üksi. Õpetuse tase oli madal nagu teisteski vallakoolides. eriti vene keeles ja matemaatikas. Jaan Väli oli suure kohaliku tähtsusega tegelane. Ta võttis osa Eesti Aleksandrikooli abikomitee tegevusest Raplas.

Jaan Väli algatusel loodi Valtus sega - ja meeskoor.

Koolmeistrid: 1867 - 1870 Jüri Tamberg
1870 - 1876 Jaan Mahoni
1876 - 1879 Karl Kaumann
1879 - 1898 Jaan Väli ja 1896 - Hans Väli.